

81'373.2:929 Јовићевић Р.
811.163.41'373.2
<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.3>

СНЕЖАНА П. ВУЧКОВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Оригинални научни рад
Примљен: 17. 10. 2023.
Прихваћен: 12. 12. 2023.

О ОНОМАСТИЧКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА ПРОФЕСОРА РАДОЈИЦЕ ЈОВИЋЕВИЋА

Као једна од важних дијахронијских лингвистичких дисциплина, историјска ономастика је засигурно била у средишту лингвистичких интересовања професора Радојице Јовићевића. У овом раду се представљају професорови ономастички радови, централне теме и ставови који су у њима изнесени, методологија истраживања, извори његове грађе – с намером да се стекне општа представа о професоровој делатности на пољу српске и словенске ономастике и истакну његова основна истраживачка усмерења.

Кључне речи: Радојица Јовићевић, историјска ономастика, творбени типови словенских хипокористика, језичка адаптација грчких *nomina sacra*, антропонимија, топонимија.

I.

Међу различитим лингвистичким интересовањима проф. Радојице Јовићевића централно место заузимају ономастичке теме, почев од његове докторске дисертације *Грчка и грцизирана nomina propria (њихови морфолошки и деривациони ликови) у старословенском језику* – одбрањене 1978. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду – па све до новијих радова, које је писао и после званичног одласка у пензију 2002. године.

---

* snezanabaukvuckovic@gmail.com

Будући по основном научном усмерењу дијакроничар, проф. Јовићевић је ономастичкој лексици приступао настајећи да напуштањем равни синхроног описа сагледа порекло и старосну слојевитост имена, те објасни узроке, начине и путеве њихове могуће историјске структурно-семантичке промене. Архаичност и језичка конзервативност ових лексичких јединица отварале су простор и за значајне увиде у прошлост народа, језика и културе – те је и разумљиво што се професор темама из области ономастике непрестано враћао. Разумљиво стога што су се у тумачењу имена – испод чије се привидне непокретности често крије дуго повесно кретање – његове шире интелектуалне преокупације и трагања за изворима знања из различитих хуманистичких области сугицала, укрштала и сједињавала са његовим ужим, историјско-лингвистичким (славистичким и индоевропеистичким) професионалним усмерењем.

У овом раду настојаћемо да представимо неке од његових ономастичких тема на основу којих се добија општа представа о раду проф. Јовићевића на овом пољу, док се прецизније и дубље сагледавање његових ономастичких истраживања, те добијених резултата, може стећи трагом библиографије коју смо приредили у истом овом часопису.

II.

2.1. Делимично измењен и допуњен текст рукописа докторске дисертације проф. Јовићевић је објавио у књизи *Лична имена у старословенском језику* (1985; ²1992). У њој су наведена и са граматичке и лексичко-семантичке стране протумачена сва лична имена у старословенском језику, прецизно класификована у старословенске (прасловенске) деклинационе типове и забележена у свим облицима у којима се јављају.

Бавићи се важном и у то време, у оквиру српске палеославистике, недовољно истраженом темом адаптације грчких и грцизираних *nomina propria* у старословенском језику, професор је утврдио да су се поред *фонетске адаптације* (супституције) – коју је врло прецизно констатовао – ове лексеме у словенски морфолошки систем уклапале на три основна начина:

- (а) *морфолошком адаптацијом*, ослањањем на словенске личне алативе и њихове морфолошке (деклинационе) обрасце: уп. нпр. у оквиру основа на *ā грчка лична мушка имена са завршецима -*α* (типа **Июда**, -**џ** : грч. *Ἰούδα / Ἰούδας*), -*ας* (**Варава**, -**џ** : грч. *Βαραββᾶς*), -*ας* (**Никола**, -**џ** : грч. *Νικόλαος*), -*ος* (**Зосима**, -**џ** : грч. *Ζώσιμος*) и сл., или по обрасцу деклинационих основа на *jō имена реда **Икзекиљ** : грч. *Ἰεξεκίηλ*, **Гамоциљ** : грч. *Σαμουήλ*, **Иракљ** / **Ћракљ** (са различитим еквивалентима грчком гласу η) : грч. *Ἰρακλής* и сл.;

- (б) **деривационом адаптацијом**, ослањањем на творбене моделе словенских личних имена: уп. нпр. стсл. **Љвнадѣ** : грч. Ἀβιά (уп. срп. *Мил-ад, Мир-ад*), **Ἐνττυχιακѣ** : грч. Ἐνττυχιανός (уп. срп. *Нов-ак, Рад-ак*) итд.;
- (в) **адаптационим крњењем основе**, типичним за грчка имена са завршетком *-ιος / -ειος* (али и за она са завршецима *-ις, -ιας, -ι, -ης, -ος*), који су на словенском терену супституисани „калкираним књишким завршетком” **-ни (-ijъ)** (као и варијантама **-ани, -они, -ени / -ѣни**) са „деклинационим ослонацем” у словенским личним апелативима типа **ратан, ходатан, чародѣи** и сл. (Јовићевић 1992: 107–108): уп. нпр. **Георгѣни** : грч. Γεώργιος, **Николаи** : грч. Νικόλαος, **Васои** : грч. Βασόης, **Тимоѣни** : грч. Τιμόθεος и др.

Сва та пословењена грчка лична имена, како се из њихове деклинационе класификације види, већ су чврсто уткана у старословенске (пра-словенске) именичке деклинационе типове (са констатованим спорадичним деклинационим колебањима), у облику чије је оформљење најчешће узор имало у словенским народним говорима тј. морфолошким и деривационим обрасцима словенских личних апелатива и онима. Пролазећи кроз народни филтер, нека од ових имена добијала су и своје варијантне облике. То је, на пример, био случај са онима адаптираним калкираним, књишким завршетком **-ни**, који је регресивним творбеним поступком потом био одбациван (поготово у оним стсл. споменицима у којима је народни утицај био изразитији – најчешће у Асеманијевом јев., Савиној књизи и Супрасаљском зборнику): уп. **Љн’тони / Љн’тонѣ**, **Глигорни / Глигорѣ**, **Дионисни / Дионисѣ** и сл.

Говорећи о именима која су деривационо адаптирана, проф. Јовићевић их класификује традиционално, групишући их према консонантској компоненти суфикса (**(a)d-*, **(a)k-/*(i)k-*, **(o)n-*, **(o)s-*), или пак у групу двосложених или вишесложених мушких личних имена на *-o*. Тај део његовог истраживања значајан је и за историју словенске антропонимијске творбе будући да аутор, поготово у случају суфикса са сугласничким елементом **-d-*, шире објашњава суфиксално порекло и функцију у антропонимијским и апелативним словенским творбеним типовима. Ту се он среће и са питањем словенских личних двосложних хипокористика типа *Саво / Сава*, којем ће се враћати у неким од својих будућих радова.

За ауторов поступак анализе карактеристично је стално поређење са деривационом и морфолошком структуром грчких предлога, указивање да ли су они били књижевни или народни, изворно грчки или псеудогрцизми, те како су дата имена представљена и интерпретирана у старословенским речницима, црквенословенским споменицима, другим, не само словенским преводима Библије и релевантној палеославистичкој литератури. Уз уважавање

мишљења својих претходника, аутор је и врло прецизан и одмерен у властитим, катакда супротним закључцима, при чему је његова аргументација акрибично доследна у навођењу примера на којима је заснована.

Све ове, али и многе друге одлике његовог истраживачког поступка које нисмо споменули, чине да ова монографија предстаља вредан допринос не само науци о старословенском језику, него и словенској палеославистици и словенској ономастици уопште. У појединим случајевима, треба и то истаћи, примери овде анализирани представљају значајно сведочанство и за историју грчког језика. Аутор, наиме, на више места износи запажање о позајмљеним именима која у први словенски књижевни језик нису улазила само посредством грчких књижевних богословских текстова, него и у облику у коме су из народних грчких говора она прешла у језик оних Словена који су са њима били у контакту. Реч је о именима типа **Левѣгитѣ** / **Левѣни**, **Ниневѣгитѣ**, **Параскѣвѣни**¹ и сл., са палатализованим грчким интервокалним спирантом *g'* којег нема у грчкој лексеми књижевне провинијенције, али се јавља у грчким дијалектима: „Али како је ортографска традиција била веома јака, десило се да примери за ову – као и за неке друге гласовне појаве грчкога језика – буду забележени у старословенским споменицима пре него што је то учињено у грчким текстовима византијске епохе.” (Јовићевић 1992: 23).

Истраживања започета у оквиру рада на докторској тези Јовићевић је продубљавао у радовима које је доцније објављивао (упор. нпр. радове *Morfološki habitus grčkih i greciziranih indeclinabilia feminina na konsonant u staroslovenskom jeziku* (1982a: 215–219); *Ponarodnjena grčka i grecizirana nomina propria u Asemanovu jevanđelju* (1982b: 83–84); *Грчке позајмљенице на η у старословенском језику* (1984: 43–56); *Женска лична имена на ѝ у старословенским споменицима* (1995a: 20–27); *Старословенска календарска имена с окрњеном осномом* (1995b: 73–82); *Старословенска адаптација имена једне грчке богиње* (1995в: 67–72) и др.

Именима адаптираним крњењем основе и њиховој даљој историјској судбини професор се враћа и у једном новијем раду, насловљеном са *Два Његошева игумана* (Јовићевић 2006), посвећеном имену игумана *Стефана* и нарочито, игумана *Теодосије* (у литератури често навођеном у погрешном номинативном лику *Теодосије* уместо *Теодосија*). Пренећемо, у нешто опширнијем изводу, цео став који се на тумачење овог типа и овог модела адаптације односи, да бисмо изворно представили начин ауторове интерпретације, њену доследно компаративну утемељеност и концизност:

„Завршетак *-ѝѣ*, као књишки завршетак – без ослонца у живоме словенскоме језику – већ у старословенским споменицима показује нестабилност, те се јављају имена с

¹ Грч. *παρασκευή* ‘петак, дан пре суботе када се Јевреји спремају да славе’; онимизовани апелатив (Света Петка), хапакс Асеманијевог јеванђеља.

такозваном окрњеном основном, то јест, с одбаченим номинативним завршетком: **Антонъ, Григоръ, Дмитръ, Игнатъ** и сл. Та тенденција се наставила и у редакцијама старословенскога језика, па и у српској редакцији, у којој ће (осим крњењем основе) књишки завршетак *-иъ* – чак и код монашких имена – под утицајем вокатива бити елиминисан и замијењен завршетком *-ије*: *Антоније, Атанасије, Василије, Георгије, Григорије, Димитрије*... На словенскоме југу – у српском, бугарском и македонском језику – пролазећи кроз народни филтер ова имена су осим завршетка *-ије* могла добити, а и добијала су, и завршетак *-ија*. Ослонац је већ постојао у мушким личним именима типа **Захариа, Ђремна, Исана**, а познато је да су Јужни Словени у то време већ имали лична мушка имена и словенскога порекла на *-ија*, као што су српска имена *Владија, Дразија, Милија*... Тако су добијена мушка лична имена као што су *Аксентија, Антонија, Атанасија, Арсенија, Василија, Вићентија, Георгија, Димитрија, Игњатија, Јанићија, Методија*, па, дакле, и *Теодосија*.” (Јовићевић 2006: 9–10).

2.2. И у другој монографији проф. Јовићевића *О именима – чланци и расправе* (Јовићевић 1995), као што се из њеног наслова види, реч је о именима. То је, заправо, зборник раније објављених, али и неких нових, мањих или већих расправа и појединачних чланака, у којима су класификована и детаљно научно анализирана поједина презимена и многа лична имена, а пре свега она која имају хришћанску провинцијенту.²

Две веће расправе посвећене су именима заблеженим у *Псалтиру Црнојевића* и именима у Вукову преводу *Новог завета*.

У расправи *Лична имена у Псалтиру Црнојевића (о 500-годишњици српскога штампарства)* (1995г: 120–186) аутор разматра 460 тамо забележених личних имена, разврстаних по морфолошким одликама (деклинационом типу којем припадају) и регистрованих у свим облицима, те испоређених са еквивалентима у старословенском корпусу (у Синајском псалтиру и другим споменицима старословенског канона). Уз свако је наведен и његов грчки (књижевни, понекад и народни) или грцизирани еквивалент. Њихова прецизна дескрипција постављена је на широј компаративној анализи, на основу које је јасно како је вршена деривационо-морфолошка и фонетска адаптација. Само ретка од ових имена адаптирана су семантички (уп. нпр. **надежда** : грч. Ἐλπίς, **Любы** : грч. Ἀγάπη, **Вѣра** : грч. Πίστις). Аутор констатује и да је у овој инкунабули испољено „наглашено приближавање писању тих имена у грчком језику”³, те да текст *Октоиха* представља ревидирану верзију старословенског превода (1995г: 185). Писана с поуздањем познаваоца, ова расправа представља вредан прилог српској историјској антропониимији, историји српског књижевног и народног језика, а са друге стране, она је још један важан узор за методикку историјско-компаративне ономастичке анализе.

² Библиографске референце неких раније објављених радова наводићемо према овом зборнику, а не према њиховом првом издању.

³ На то указују неке графичко-ортографске особености, попут удвојеног писања вокала и консонаната, чешћег писања омеге и тете, или изражавања категорије посесивности употребом посесивног датива (Јовићевић 1995г: 186).

У расправи *Лична имена у Новом завјету* (1995д: 83–119) проф. Јовићевић се, између осталог, бавио поступцима које је Вук применио преводећи Нови завет и лична имена у њему. Он најпре истиче да је Вук највећи број личних имена „преузео из црквенословенског превода Новог завјета” и стога она „својим фонетско-морфолошким ликом нису одударала од граматичке структуре српскога језика”. Ипак, на основу спроведене анализе, аутор уочава и да су нека од ових имена у Карацићевом преводу потпуно другачија и од грчког оригинала и од црквенословенског превода, те да су поједина од њих вероватно оформљена угледањем на латински или немачки (Лутеров) превод. То је, на пример, случај са именом Οὐρβανός (жители Рима којег апостол Павле поздравља у *Посланици Римљанима*), које Вук наводи у облику *Урбан*, наместо цсл. **УѠрванѠ** где се глас *v* нашао под утицајем грчког витацизма. Угледање на латински превод Библије аутор претпоставља када је реч о имену јеврејског хришћанског мисионара са грчким именом Απολλῶς (цсл. **АполлосѠ**), код Вука забележеног као *Аполо* (у Вулгати *Apollo*, без крајњег грчкога *ς*), а слично је и са именом грчке митолошке богиње *Артемиде* (у цсл. преводу Новог завета **Артемида** (: грч. Ἄρτεμις)) које је, сматра Јовићевић, Вук заменио његовим римским еквивалентом *Дијана* под утицајем Лутеровог или латинског превода. Поред тога, аутор запажа и да се Вук преводeћи одређивао за онај вид личног имена који одговара начину њиховог изговора у народу (уп. нпр. *Аврам* ↔ **АвраамѠ**, *Ἀβραάμ*, *Abraham*; *Исус* ↔ **ИсѠсѠ**, Ἰησοῦς, *Jesus*) или за облик настао по угледу на деривационе моделе народу познатих личних имена (уп. нпр. *Гаврило* (као *Братило*, *Будило*, *Драгошло*) ↔ цсл. **ГаврилѠ**, грч. Γαβριήλ).

Нарочиту драж овом раду дају бројне историјско-културне референце везане за анализирана библијска имена, те компаративни увиди у преводне еквиваленте других српских превода Библије (Даничићев, Стефановићев, Чарнићев, превод Комисије Светог архијерејског синода СПЦ). У овом смислу, посебно је интресантан уводни одељак у коме је детаљно приказано како су се Вук и други преводиоци довијали да преведу грч. реч γένεσις (стсл. **родѠство** ‘родослов, родословље’) тј. који народни преводни еквивалент да јој дају (у стсл. **кѠјинѠгы родѠства**, у цсл. и срп. преводима и *племе / тефтер од племена / подријетло* и сл.). Та цела једна мала расправа, посвећена Вуковом преводу само једне грчке речи, карактеристична је за професоров научни стил и поступак. Он оваквим и сличним минијатурама орнаментише свој основни текст и чини га садржајно и значењски слојевитијим.

Монографија *О именима* садржи још дванаест већих или мањих чланака где се с различитих страна анализирају не само стсл. лична имена или лични апелативи, него и нека стара српска лична имена, хипокористици, патроними или презимена, забележени у српском дијалекатском корпусу или у српским историјским писаним споменицима.

Издвојићемо овом приликом оне посвећене интерпретацији неких старих словенских хипокористичних творбених типова.

Словенски лични хипокористици привлачили су професорову научну пажњу пре свега с аспекта њихове генезе. Говорећи о познатој тези о томе да су словенски двосложни хипокористици на *-o* постали уопштавањем облика вокатива двосложних хипокористика на *-a* – аутор у раду *О пореклу словенских хипокористика типа Миро, Драго* (1995ђ: 8–16) истиче Бошковљеу идеју о хронолошким ступњевима у историјском развиту овог типа словенских антропонима (композиата [*Miroslavъ*] → скраћено лично име [*Mirъ*] → форме са хипокористичним суфиксом **-jъ* [*Mir'ъ*] → познопрасловенски двосложни хипокористици са фамилијарним, хипокористичним суфиксима *-o/-e* и *-a* [уп. срп. *Миро*]) и потреби уважавања прозодијских карактеристика приликом доношења суда о њиховом постанку. Њој у прилог аутор наводи податке значајне за релативну хронологизацију ове филијације. Он бележи да су у споменицима на латинском језику (*Штиванском јеванђељу* и *Франачким аналима*), негде приближно из VI/VIII века, нека словенска лична имена дата управо у њиховој старијој, хипокористичној форми на *-o* (*Drogo, Stano* и сл.) (1995ђ: 14).

За реконструкцију словенских хипокористичних творбених модела значајан је и чланак посвећен личком презимену *Пиљ* (пореклом од личног имена *Пилин*⁴), у којем се чува траг хипокористичног суфикса **-jъ* додаваног на окрњену основу личног имена (1995г: 5–7), или пак чланци у којима се реконструише хипокористични суфикс **-ътъ / *-ъта*⁵. Његов петрификовани траг чувају нека стара српска презимена (патроними) забележена у *Повељи о пријатељству и трговини са Дубровником* Стефана Првовенчаног, као и један турски попис из XVI века у Београдској нахији (в. Јовићевић 1995ж: 17–19; 1995з: 66)⁶.

Не само генеза, него и прозодијске карактеристике имена овог типа биле су предмет Јовићевићевих истраживања. У чланку *Порекло и акценат перашких имена ЛИПО и ЛИПА* (1995и: 3–4) он пише о овим перашким личним хипокористичима, забележеним у Рјечнику ЈАЗУ (изворно у народној песми *Брат дарива сестру*) са дугоузлазним акцентом на првом слогу. Аутор указује на погрешно акценатско бележење у Рјечнику, будући да у овом нашем дијалекатском подручју акценат код оваквих имена има дистинктивну функцију: варијанта *Лина* могла је носити само краткосилазни акценат јер је у песми реч о лицу мушког пола (однос посведочен и у парним именима типа *Сава* (женско име) : *Сава* (мушко име)). Овим прозодијским „деталем”

⁴ Упор. и друге примере које за потврду ове реконструкције аутор наводи: *Грађ* од Гради-слав, *Миљ* од Милосав, *Рађ* од Радислав и др.

⁵ Суфикс представља варијанту продуктивнијег псл. суфикса **-ut-* (< **out-*), који се среће у именима типа *Бозут*, *Дразут* и сл.

⁶ Реч је о презименима Ђаљтињ, Драгътињ, пореклом од непотврђених личних хипокористика **Ђаљта*, **Драгъта* (уп. имена из Дечанских хрисовуља богъта, цилъта, хланъта), односно о презимену *Rašević*.

аутор наглашава значај који за процес веродостојне историјске ономастичке реконструкције има познавање и неких специфичнијих дијалекатских језичких особености.

У овим и другим радовима посвећеним домаћим именима развидна је стална ауторова тежња да се да властито тумачење њиховог порекла и деривационо-морфолошке структуре, уз уважавање различитих особености које за дату језичку епоху и језички простор важе, као и да се у поступку компаративне анализе са паралелним формацијама у другим словенским језицима донети закључци поткрепе. У њима важно место имају и критичка приспитивања ставова неких других лингвиста који су се истим темама бавили (Миклошич, Вондрак, Решетар, И. Поповић, Вајан, Ајцетмилер, Садник и др.). Ти професорови стални осврти на историју питања које се разматра значајни су стога што је у њима дата синтеза дотадашњих схватања, чиме је и његово властито творбено, семантичко или етимолошко тумачење добијало неопходан интерпретативни контекст.

2.3. Облички и семантички загонетни антропоними и топоними били су предмет и неких Јовићевићевих радова који су објављивани доцније (в. библиографију његових радова приређену на почетку овог часописа). Због задатог обима овог рада, издвојићемо само неке.

У раду *Сиринићка презимена типа Бошкоћевић* аутор говори о сложеном суфиксу *-оћевић* који издваја у сиринићким презименима типа *Бошкоћевић*, *Градоћевић*, *Таканоћевић* и сл., која су, по његовом мишљењу, секундарног карактера, издвојена на бази примарнијег продуктивног модела српских презимена на *-овић/-евић*. При тој анализи професор испољава истанчан смисао за праћење ономастичког контекста у којем су настала ова назвања, а дату реконструкцију потврђује паралелним моделима презимена насталих слоговном редукцијом из руског именословног корпуса (2001: 195).

Данас деетимологизована лексема *лагатор* била је предмет истраживања у раду *О ониму Лагатор* (Јовићевић 2003а: 111–120). Аутор најпре даје тумачење порекла апелатива тј. дворске титуле *лагатор* – 1. ‘дворско звање, владарски гласоноша, старешина весника’; 2. ‘старешина уопште’ (у средњовековној Бугарској и *алагатор*) као романизоване (суфиксом *-атор*) позајмљенице грчког порекла (упор. грч. ἀλλαγή ‘мена, замена; трговинска размена’, ἀλλάσσω ‘променити, заменити, мењати’). Он затим констатује да се лексема на српском терену среће и у оквиру ономастичких категорија презиме (*Лагатор*, презиме забележено у Србији, у Црној Гори, Босни, Далмацији, Барањи, Славонији) и топоним (*Лгаторь* ‘топоним забележен у једном старом српском запису с краја XIII и поч. XIV века у сиринићкој жупи’; *Лагатор* ‘део Лозничког поља’) и даље прати фазе у процесу онимизације овог апелатива. Ако оставимо по страни отворено питање о томе да ли је процес онимизације и трансонимизације

овог апелативног назива текао у смеру апелатив → топоним → антропоним⁷ или обрнуто апелатив → антропоним → топоним, што би подједнако могло бити вероватно⁸ – може се рећи да је методолошки поступак који аутор применио у овом раду узоран, будући да се етиологија неког имена мора разликовати од објашњења порекла апелатива који се налази у његовој основи. С друге стране, трагање за најстаријом потврдом датог имена у историјским изворима и праћење зона његове лингвогеографске распрострањености, представља и важан прилог историјско-културној реконструкцији неких делова оновременог државног устројства, те и њиховог културног порекла тј. извора.

Свом занимању за словенске хипокористике и за поступке морфолошке адаптације грчких имена проф. Јовићевић се враћа и у раду *Уз нека имена везана за Милешеву*, објављеном 2013. године. У његој првој тематској целини говори се о апелативном и антропонимијском деминутивно-хипокористичном псл. суфиксу *-eš, данас продуктивнијем у западнословенским језицима, и о његовом учешћу у грађењу хипокористика *Mil-eu* (← *Milobratъ* / *Miloslavъ*) који се налази у основи имена не само овог манастира, него и неких других српских топонима и хидронима. Ту основну линију ауторовог излагања прате и подаци о словенској распрострањености овог суфикса тј. овог антропонимијског творбеног типа, његовим варијантама, првој посведочености у старим српским споменицима итд., чиме аутор још једном демонстрира своје познавање словенске антропонимијске творбе и компаративно утемељену методологију свог истраживања. Други тематски део посвећен је пореклу и етимологији ојконима *Пријелоње*. Наводећи и критички разматрајући претходне ономастичке интерпретације овог, на први поглед по пореклу и структури прозирног топонима (Скокову, Маретићеву, те Павловићеву и Ломину, са којима је био сагласан⁹), аутор даје и једну важну опсервацију која се односи на фонетску адаптацију грчких топонима који у другом делу сложенице имају апелатив -πολις (типа Ακροπολις ↔ *Акропољ*, Κωνσταντινούπολις ↔ *Констан-*

⁷ По мишљењу аутора, титулом оваквог владарског старешине почео се најпре именовати и сам пункт тј. место испостављене државне власти где је некаква робна размена вршена (а старешина тим пословима управљао), да би се даље процесом трансонимизације овај топоним пренео у антропономастичку категорију братственичких презимена (*Лагатор*, *Лагатори* ‘братство у Угнима’), те када се као обавезна усталила српска двочлана именска формула – и индивидуалних презимена (упор. Јовићевић 2003а: 114).

⁸ У студији *Топонимија Бањске хрисовуље А. Лома* у засебну скупину издваја „топонимизоване антропониме”, међу којима се издвајају и називи по занимању (типа *Здци*, *Кијерези* ‘људи који режу кијеве тј. тољаге, батине’) (Лома 2013: 257). То значи да је процес онимизације лексеме *лагатор* могао тећи тако што је она најпре директно антропонимизирана (тј. *Лагатор* / *Лагатори* као индивидуални или родовски надимци за људе чији је припадник или предак обављао ову дворску функцију), да би се одатле пренела и на назив места где су та братства живела (сингуларни облик топонима *Лагатор* се, трагом Ломиних запажања, може тумачити посредством старог облика генитива множине *село Лагаторь ‘насеље Лагатора’).

⁹ В. Лома 1989: 25.

тинопољ и сл.), те оних који, као у случају топонима *Пријеноље*, предложак имају у грчким сложеницама са другим делом -πόλιον (περιπόλιον ‘предграђе, истурено градско утврђење’). Њихова адаптација је, сматра аутор, остварена аналошким уподобљавањем према словенској речи *поље* (псл. *polion), уз истовремено фонетско-морфолошко прилагођавање грч. περι- словенском префиксу **prě-* (< **per-*) (2013: 25–26).

2.4. Предмет својих ономастичких радова професор Јовићевић није налазио само у старим српским писаним споменицима, различитим речничким и дијалекатским изворима, већ и у корпусима који припадају фолклорној и књижевно-уметничкој сфери (уп. нпр. рад *Топонимија у песми Бој на Делиграду (у Караџићевој интерпретацији)* (2003б: 355–361)) или примерима из свакодневног живота, штампе, језика медија и сл.

У радовима тог круга посебно су интересантни професорови кратки научно-популарни чланци посвећени појединим ономастичким питањима у часопису *Језик данас: гласило Матице српске за културу усмене и писане речи* и босанско-херцеговачком часопису *Знамен* (в. нпр. радове *О презимену Ђилас* (1995: 67–69), *Име и презиме једног премијера* (1997: 24–25), *Јубилеј* (1997: 16–17)¹⁰, *Грешке у употреби црквене лексике* (2015: 19–22) и др.), као и они објављени у ревији *Енигма*, у којој је Јовићевић имао своју сталну колумну и написао преко две стотине различито тематски оријентисаних чланака (објашњавају се поједине речи, оними, синтаксичке конструкције, језички стереотипи, фразеологизми, изреке, итд.). У њима се огледа ауторово занимање не само за уско језичка питања, већ и за шири, историјско-културни, лингвокултуролошки, па и идеолошки или поетички контекст у којем та имена функционишу.

Ваља истаћи да су и ти кратки, научно-популарни текстови премрежени компаративном анализом и да увек имају концизно, научно утемељено средиште. Писани лапидарним стилем, ослобођени теоријске инерције, проткани често одмереним хумором, ови чланци показују како је и о сложеним језичким питањима могуће писати на начин једноставан и лак, а мисаоно и асоцијативно сложен и богат. На начин, данас помало заборављен.

III.

О именима је проф. Радојица Јовићевић писао дуго, како током трајања своје професионалне каријере, тако и после ње. Ако сагледамо професорове ономастичке радове у целини, јасно је да је теоријом и методологијом историјских ономастичких истраживања он поуздано владао: а) принципом

¹⁰ У раду је дато етимолошког тумачење овог латинизованог хебреизма.

да без захватања у историјску грађу, историјске изворе те грађе и анализе текстуалног контекста у којем се разматрани оним јавља – нема ни ваљаних судова о генези, творбено-морфолошком лику и првобитној, временом често избледелој семантици дате ономастичке јединице; б) методолошким поступком да је за тумачење постанка и значења неког имена важно полазити од ужег лингвогеографског контекста уз уважавање историјских гласовних, прозодијских, морфонолошких и творбених законитости које за дату језичку епоху и дати језички простор важе; в) поставком да је за овако усмерена истраживања битна реконструкција ономастичких творбених типова на равни прајезика, те и констатоване паралелних назвања у другим словенским језицима; г) захтевом да је битно реконструисање и самог процеса номинације тј. утврђивање у каквом се културно-историјском оквиру она одвијала. Када је у питању позајмљена, страна по пореклу онимијска лексика – антропонимијском (*nomina sacra*) лексиком професор Јовићевић се бавио у највећем броју својих радова – методологија његових истраживања била је и у складу са захтевом да се та имена морају најпре сагледати у контексту законитости које владају у језику изворнику, да затим треба пратити путеве и уважити околности које су пратиле њихово позајмљивање, те описати и објаснити како и складу са којим језичким законитостима је у језику примаоцу текло њихово фонетско, морфолошко, деривационо или семантичко адаптирање.

Аналитичан у интерпретативном поступку и проницљив у запажањима, професор Јовићевић у овим радовима није показао само своју уже граматичку компетенцију, већ и један особен стилски и језички израз лишен сваког замагљивања, обогаћен ерудицијом, склон поређењима и надоградњи референцама из различитих области историје, уметности и културе.

У њима је ауторов језик и стил сличан оном који смо као студенти с радозналост пажњом пратили на његовим предавањима, чекајући, у дугом току граматичког излагања, на острва увек примерених дигресија – о некој митолошкој, библијској или историјској личности и њеном имену, историјском предању везаном за какав топоним, о животу речи у језику и њиховој каткад зачудној етимологији. Њима је професор на занимљив и оригиналан начин богатио зелено дрво својих примера¹¹ знајући да ће учење на примерима дати знања често постојанија од оних стечених на теоријама и правилима.

Кад после дуго времена размишљам о томе, тај начин његовог излагања био је осмишљен тако да се кроз те речи и тај говор клатно сазнања спуштало много дубље, у саму матицу прајезика (био он теоријски конструкт или језичка реалност) који је разоткривао начином налик на какво археолошко истраживање. Слој по слој, до загонетног налаза из дубине језика и времена. И одатле натраг, у спором успињању, све до данас.

¹¹ *Све су теорије сиве, зелени се само дрво живота.* (Гете)

ЛИТЕРАТУРА

- Јовићевић 1978:** Р. Јовићевић, *Грчка и грцизирана потина propria (њихови морфолошки и деривациони ликови) у старословенском језику*, Београд: Филолошки факултет [докторска дисертација у рукопису].
- Јовићевић 1982а:** Р. Јовићевић, Morfološki habitus grčkih i greciziranih indeclinabilia feminina na konsonant u staroslovenskom jeziku, *Зборник Матице српске за славистику*, 23, 215–219.
- Јовићевић 1982б:** Р. Јовићевић, Ponarodnjena grčka i grecizirana nomina propria u Asemanovu jevandeljju, *Onomastica jugoslavica*, 10, Zagreb, 83–84.
- Јовићевић 1984:** Р. Јовићевић, Грчке позајмљенице на η у старословенском језику, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолкор*, XLVII/XLVIII, Београд, 43–56.
- Јовићевић 1992:** Р. Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Монографије Филолошког факултета, LVI, Београд: Филолошки факултет. [¹1985].
- Јовићевић 1995:** *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет.
- Јовићевић 1995а:** Р. Јовићевић, Женска лична имена на і у старословенским споменицима, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 20–27.
- Јовићевић 1995б:** Р. Јовићевић, Старословенска календарска имена с окрњеном основом, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 73–82.
- Јовићевић 1995в:** Р. Јовићевић, Старословенска адаптација имена једне грчке богиње, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 67–72.
- Јовићевић 1995г:** Р. Јовићевић, Лична имена у Псалтиру Црнојевића (о 500-годишњици српскога штампарства), у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 120–186.
- Јовићевић 1995д:** Р. Јовићевић, Лична имена у Новом завјету, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 83–119.
- Јовићевић 1995ђ:** Р. Јовићевић, О пореклу словенских хипокористика типа Миро, Драго, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 8–16.
- Јовићевић 1995е:** Р. Јовићевић, Поводом једног личког презимена, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 5–7.

- Јовићевић 1995ж:** Р. Јовићевић, Старосрпска презимена Ђљктнић и Драгџтнић, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 17–19.
- Јовићевић 1995з:** Р. Јовићевић, Једно старо српско презиме, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 66.
- Јовићевић 1995и:** Р. Јовићевић, *Порекло и акценат перашких имена ЛИПО и ЛИПА*, у: *О именима – чланци и расправе*, Београд: Филолошки факултет, 3–4.
- Јовићевић 2001:** Р. Јовићевић, Сиринићка презимена типа Бошкоћевић, *Српски језик*, VI, 193–195.
- Јовићевић 2003а:** Р. Јовићевић, О ониму Лагатор, *Српски језик*, VIII, 111–120.
- Јовићевић 2003б:** Р. Јовићевић, Топонимија у песми *Бој на Делиграду* (у Караџићевој интерпретацији), у: *Пети лингвистички скуп „Бошковићеви дани“: радови са научног скупа*, Подгорица: ЦАНУ, 355–361.
- Јовићевић 2006:** Р. Јовићевић, Два Његошева игумана, *Гласник одјељења умјетности*, 24, Подгорица: ЦАНУ, 1–16.
- Јовићевић 2013:** Р. Јовићевић, Уз нека имена везана за Милешеву, у: *Међународни научни скуп „Осам векова Милешеве“: Зборник радова*, књ. II, Пријепоље: Епархија милешевска, Манастир Милешева (Београд: Штампарија издавачке фондације Архиепископије београдско-карловачке), 21–30.

Друге библиографске референце

- Лома 1989:** А. Лома, Топономастика и археологија, *Ономастички прилози*, X, Београд: САНУ, 1–32.
- Лома 2013:** А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*. https://aleksandarloma.com/PDF/Knjiga/A.Loma_Toponimija%20Banjske%20hrisovulje.pdf

---

ON PROFESSOR RADOJICA JOVIĆEVIĆ'S ONOMASTIC RESEARCH

Summary

One of the main directions in the academic work of Professor Radojica Jovičić has been historical onomastics. The author's works in this diachronic field are primarily dedicated to morphological and derivational adaptation of Greek personal names in the process of Bible translation, as well as to the derivational and morphological structure of old Slavic and Serbian personal diminutives, personal names, surnames, and toponyms. They are characterised by a consistent comparative and historical research methodology and the results founded on a corpus of Old Slavic, Church Slavic, and more recent (not only Slavic) translations of the Bible, as well as on old Serbian, Slavic, Greek, and Latin written monuments, and on dialectal and contemporary source materials. The language and style of the author are marked by conciseness, meticulous consistency in providing examples, and the frequent presence of various historical and cultural references.

Key words: Radojica Jovičić, historical onomastics, formative types of Slavic diminutives, linguistic adaptation of Greek nomina sacra, anthroponymy, toponyms.

Snežana P. Vučković